Wikipedia

Kymri

Kymri (myös **wales**) on Walesissa puhuttava kelttiläinen kieli, jonka puhujia sanotaan kymreiksi. Kymrin puhujien määrä romahti 1800-luvulla englantilaistamispolitiikan sekä varsinkin teollistumisen aiheuttaman englantia puhuneiden työläisten tulvan johdosta. Toisen maailmansodan jälkeen kymriä on ruvettu määrätietoisesti elvyttämään. Kymriä puhuu nykyisin äidinkielenään runsaat 600 000 ihmistä.

Kymri	
Kymriä puhuva väestö vuonna 2011.	
Oma nimi	Cymraeg [kəmˈrɑːɨg]
Muu nimi	Wales
Tiedot	
Alue	Wales Englanti Argentiina Yhdysvallat Kanada[1]
Virallinen kieli	Wales
Puhujia	Wales 611 000[2] Englanti 113 000[3] Argentiina 25 000[4]
Sija	ei 100 suurimman joukossa
Kirjaimisto	latinalainen
Kielenhuolto	Kymrin kielen komissaariaatti[5]
Kielitieteellinen luokitus	
Kielikunta	indoeurooppalaiset kielet
Kieliryhmä	kelttiläiset kielet
Kielikoodit	
ISO 639-1	cy
ISO 639-2	wel (B), cym (T)
ISO 639-3	cym (http://www-01.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=cym)
	Ohje

Sisällysluettelo

Asema yhteiskunnassa

Toisin kuin esimerkiksi iiri, kymri ei varsinaisesti koskaan ole joutunut vainon kohteeksi. Walesilaiset ovat pääasiassa protestantteja, joten kieltä ei pidetty samalla tavoin kapinallisuuden ilmentymänä kuin katolisten puhumaa iiriä. Sitä vastoin maastamuutto on verottanut merkittävästi kymrinkin puhujia: siinä missä skotlantilaisen gaelin kielen puhujia oli 1900-luvun alussa enemmän Kanadan Cape Bretonissa kuin Skotlannissa, kymrinkielisten maastamuuttajien suurin siirtokunta syntyi Argentiinan eteläosassa sijaitsevaan Chubutiin.

Toisin kuin iiri Irlannissa, kymri näkyy ja kuuluu lähes kaikkialla Walesissa, vaikka tärkeimmät kymrinkielisten asuma-alueet ovat Walesin länsiosissa. Etelästä ja pohjoista kymrinkielisten aluetta erottaa toisistaan leveähkö englanninkielinen vyöhyke, joten myös kymrinkielisillä on jonkin verran ongelmia murteiden ajauduttua erilleen. Pohjois- ja eteläwalesilaiset kymrinpuhujat laskevatkin mielellään leikkiä murre-eroista. Kirjakieli on kuitenkin varsin erilaista kuin puhutut murteet ja toimiikin siksi yhdistävänä voimana. Arkaainen kirjakymri eroaakin itse asiassa murteista yhtä paljon kuin kirja-arabia puhutusta arabiasta. Sana *kirjoittaa* on kirjakielellä *ysgrifennu*, mutta puhekieltä jäljittelevässä tekstissä se voidaan kirjoittaa *sgwennu*.

Kymrin kieli on Walesissa englannin rinnalla yhtävertainen virallinen kieli. Sen aseman turvaavat kymrin kielestä vuonna 1993 annettu laki (*Deddf yr Iaith Gymraeg 1993*, engl. *Welsh Language Act 1993*) sekä Walesin hallinnosta vuonna 1998 annettu laki (*Deddf Llywodraeth Cymru 1998*, engl. *Government of Wales Act 1998*). Julkisten elinten ja tiettyjen yksityisten toimijoiden on tarjottava palveluita kymriksi. Useimmat opastekyltit ovat sekä englanniksi että kymriksi. Kymri on Walesin kouluissa pakollinen aine 16-vuotiaaksi asti, minkä lisäksi Walesissa on kouluja, jotka antavat opetusta joko osittain tai kokonaan kymriksi.

Historia

Kirjakymrin pohjana toimii vuonna 1588 julkaistu William Morganin raamatunkäännös. Kielen kirjallinen historia alkaa jo varhaiskymristä (500-luku), mutta suuria määriä kirjallisia muistomerkkejä on säilynyt vasta muinaiskymrin (800–1000-luku) ajalta. Keskikymri (1100–1300-luku) on jo jossain määrin ymmärrettävää nykykymrin puhujalle: tälle aikakaudelle sijoittuvat vanhimmat säilyneet kymrinkieliset versiot walesilaisten mytologisesta Mabinogion-kokoelmasta. Varhaisen uuskymrin aika sijoittuu keskikymrin ja Morganin raamatunkäännöksen väliin, 1300–1500-luvulle. Tämän aikakauden tärkeimpiä kirjallisia teoksia ovat Dafydd ap Gwilymin, Walesin kansallisrunoilijan, runoteokset, jotka ovat vauhdikkaita, uskallettuja ja eroottisiakin.

Äännerakenne

Kymrin äännerakenne on seuraavanlainen:[6]

Konsonantit

	Labiaalit	Dentaalit	Alveolaarit	Lateraalit	Postalveolaarit	Palataalit	Velaarit	Uvulaarit	Glottaalit
Nasaalit	m̥ m		n̥ n				ŋ̊ ŋ		
Klusiilit	p b		t d		(t͡ʃ d͡ʒ)		k g		
Frikatiivit	f v	θ ð	s (z)	ɬ	ʃ			χ	h
Tremulantit			r̥ r						
Approksimantit					l		(ç) j	(ʍ w	

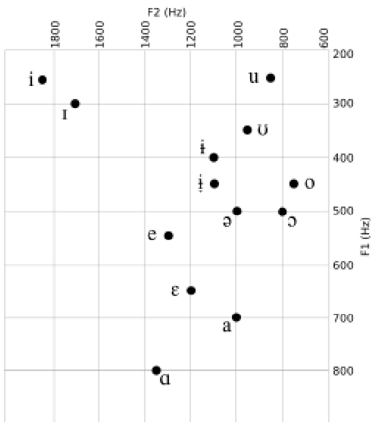
[z] esiintyy lainasanoissa, kuten *sw* /zuː, joskin se saattaa pohjoismurteissa ääntyä /s/. Postalveolaariset affrikaatat [t͡ʃ d͡ʒ] esiintyvät lähinnä lainasanoissa, mutta myös joissakin murteissa foneemien /tj dj/ foneettisina vastineina.

Soinnittomat nasaalit /m̥ n̥ ŋ̊/ esiintyvät sananalkuisesti nasaalimutaation seurauksena. Sananalkuinen /χw/ voi ääntyä etelämurteissa [ʍ]. Sananalkuinen h-proteesista johtuva /hj/ voi ääntyä [ç].

Vokaalit

	etu		keski		taka	
	lyhyt	pitkä	lyhyt	pitkä	lyhyt	pitkä
suppea	ɪ	iː	ɨ	ɨː	ʊ	uː
väli	ɛ	eː	ə	əː	ɔ	o
lavea			a	aː		

Vokaalit /ɨ ɨː/ ovat hävinneet etelämurteista, joissa ne ovat yhdistyneet vokaaleihin /ɪ iː/.

Bangorilaisen puhujan vokaalikaavio.

Kirjoitusjärjestelmä

Kymriä kirjoitetaan latinalaisella aakkostolla, jossa on 29 kirjainta, joista kahdeksan on digrafeja.[7]

Suuraakkoset																												
A	B	C	Ch	D	Dd	E	F	Ff	G	Ng	H	I	J	L	Ll	M	N	O	P	Ph	R	Rh	S	T	Th	U	W	Y
Pienaakkoset																												
a	b	c	ch	d	dd	e	f	ff	g	ng	h	i	j	l	ll	m	n	o	p	ph	r	rh	s	t	th	u	w	y

Kirjallisuus

Walesilaiselle yhteiskunnalle on viime aikoihin asti ollut ominaista ankaralakinen, teologialtaan kalvinistispainotteinen uskonnollisuus, ja vaikka protestantismi onkin rohkaissut äidinkielen kirjalliseen käyttöön – kymrinkielinen kirjallinen perinne ei koskaan ole jäänyt samalla tavalla pelkän suullisen kansanperinteen varaan kuin iirinkielinen – suuri osa nykykymrinkielisestä kirjallisuudesta on pitäytynyt yksinomaan uskonnollisiin aiheisiin.

1700-luvun tärkein kymrinkielinen runoilija oli William Williams Pantycelyn (1717–91), joka oli Walesin metodistisen herätyksen tärkeimpiä johtajia. William Williams Pantycelyn kirjoitti suosittuihin sävelmiin hengellisiä lauluja ja virsiä ja saikin lempinimekseen *Y Pêr Ganiedydd*, ”sulosointuinen laulaja”.

1800-luvulla alkoi ilmestyä myös kymrinkielisiä romaaneja. Ensimmäinen merkittävä romaanikirjailija oli Daniel Owen (1836–95), mutta jo ennen hänen teoksiaan oli kymriksi käännetty englanninkielistä kirjallisuutta, kuten Harriet Beecher Stowen *Tuomo-sedän tupa*.

1900-luvun merkittävimpiä klassikkokirjailijoita olivat Saunders Lewis (1893–1985) ja Kate Roberts (1891–1985). Lewis oli ennen kaikkea näytelmä- ja kuunnelmakirjailija, joka osallistui aktivistisesti kymrinkielisten oikeustaisteluun ja walesiläisten kansallismieliseen toimintaan. Roberts oli tuottelias romaani- ja novellikirjailija, joka myös osallistui nationalistiliikkeen toimintaan: hän perusti myös oman kustantamon kymrinkielistä kirjallisuutta varten.

Hedd Wyn, oikealta nimeltään Ellis Humphrey Evans (1887–1917) kaatui ensimmäisessä maailmansodassa ja sai kymrinkielisen runouden arvostetuimman palkinnon kuoltuaan. Hedd Wyniä on verrattu samanaikaisiin englantilaisiin sotarunoilijoihin Siegfried Sassooniin, Wilfred Oweniin ja Charles Hamilton Sorleyhin.

Kymrinkielinen populaarikulttuuri

Kymri on viime vuosikymmeninä saanut jalansijaa muun muassa folk- ja rockmusiikissa. Esimerkiksi walesilainen rockyhtye Super Furry Animals on levyttänyt kymrinkielisiä kappaleita. Myös kymrinkielistä radio- ja tv-ohjelmaa on nykyisin tarjolla. Esimerkiksi televisiokanava S4C lähettää ohjelmaa vain kymriksi.[8]

Kielinäyte

»Genir pawb yn rhydd ac yn gydradd â'i gilydd mewn urddas a hawliau. Fe'u cynysgaeddir â rheswm a chydwybod, a dylai pawb ymddwyn y naill at y llall mewn ysbryd cymodlon.»

Suomeksi:
»Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Heille on annettu järki ja omatunto, ja heidän on toimittava toisiaan kohtaan veljeyden hengessä.»

(YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 1. artikla) [9]

Lähteet

1. Lewis, M. Paul: Ethnologue report for language code: cym (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=cym) *Ethnologue: Languages of the World*. SIL International. Viitattu 5.9.2009. (englanniksi)
2. http://www.byig-wlb.org.uk/English/welshlanguage/Pages/WhoaretheWelshspeakersWheredotheylive.aspx
3. http://www.ibiblio.org/pub/archives/welsh-l/welsh-l/1993/Mar/More-Welsh-Speakers
4. http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=AR
5. byig-wlb.org.uk (http://www.byig-wlb.org.uk/English/Pages/index.aspx) Bwrdd yr Iaith Gymraeg. Viitattu 3.3.2012.
6. M. J. Ball; G. E. Jones: ”The distinctive vowels and consonants of Welsh”, *Welsh Phonology: Selected Readings*, s. 40–64. Cardiff: University of Wales Press, 1984. ISBN 0-7083-0861-19. (englanniksi)
7. Comisiynydd y Gymraeg. Yr wyddor (http://www.comisiynyddygymraeg.cymru/Cymraeg/Rhan%203/10%20Localau%20gwyddorau%20a%20setiau%20nodau/10.2%20Yr%20wyddor/Pages/10-2-Yr-wyddor.aspx).
8. http://www.s4c.cymru/c_listings.shtml
9. Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusvaltuutetun toimisto (https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=wls)

Aiheesta muualla

- Clwb Malu Cachu, sivusto kymrin opiskelijoille (http://clwbmalucachu.co.uk/cmc/)
- Gwybodiadur (http://www.gwybodiadur.co.uk) paljon tietoa kymristä
- Kymri-englanti -sanakirja (http://www.websters-online-dictionary.org/definition/Welsh-english/)
- The University of Wales Centre for Advanced Welsh and Celtic Studies (http://www.cymru.ac.uk/canolfan/)
- BBC LearnWelsh (http://www.bbc.co.uk/learnwelsh)
- Kymrinkurssi (http://www.cs.cf.ac.uk/fun/welsh/)
- Ethnologuen sivu kymristä (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=cym)

Kelttiläiset kielet

bretoni | gaeli | iiri | korni | kymri | manksi

Auktoriteettitunnisteet	BNF: cb119353800 (https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb119353800) (data) (https://data.bnf.fr/ark:/12148/cb119353800) · GND: 4120237-5 (https://d-nb.info/gnd/4120237-5) · LCCN: sh85146070 (https://id.loc.gov/authorities/subjects/sh85146070) · NDL: 00573963 (https://id.ndl.go.jp/auth/ndlna/00573963)